

Karta 2. Terenski pregledi u 2004. godini
I Proška kotlina

Arheološki lokaliteti na trasama cesta Požeške kotline

Archaeological Sites along Road Routes in the Požega Valley

Kornelija Minichreiter

Primljeno/Received: 17. 2. 2005.
Prihvaćeno/Accepted: 23. 3. 2005.

Na planiranim trasama brzih cesta u dužini od 39 km koje idu kroz Požešku kotlinu, obilazeći naselja od Brestovca preko Požege do Pleternice i od Velike do Požege, tijekom svibnja 2004. g. obavljena su rekognosciranja i evidencija arheoloških lokaliteta. Tom prilikom je ekipa arheologa Instituta za arheologiju iz Zagreba i Gradskog muzeja iz Požege otkrila 13 arheoloških lokaliteta, među kojima su dva evidentirana u široj zoni trasa (zona A utjecaja) i jedan izvan trase. Lokaliteti pripadaju prapovijesti, antici i srednjem vijeku, a u zoni A nalazi se i jedan sakralni objekt. Na dva lokaliteta otkriveni su ostaci rimskih cesta, a uz jednu cestu i kameni rimski miljokaz, prvi nalaz ove vrste u Požeškoj kotlini. Lokaliteti su preventivno zaštićeni i nakon terenskog pregleda izrađena je, u skladu s Pravilnikom o procjeni utjecaja na okoliš, Konzervatorska studija za procjenu utjecaja gradnje brzih cesta na kulturno-povijesnu baštinu. Studija sadrži uvjete izgradnje trasa cesta - spašavanje vrijedne kulturne baštine od uništenja, što uključuje obvezan stalni nadzor arheologa pri skidanju površinskih slojeva zemlje na svim trasama cesta i zaštitna arheološka istraživanja registriranih lokaliteta. Pored toga, uvjetovana je konzervacija i prezentacija antičkih naselja i ceste u okviru arheološko-turističkih parkova.

Ključne riječi: arheološko rekognosciranje, prapovijest, antika, srednji vijek, naselja, nekropole, trase brzih cesta, Požeška kotlina, Slavonija, Hrvatska

Key words: Archaeological survey, Prehistory, Antiquity, Middle Ages, settlements, necropolises, road routes, Požega Valley, Slavonia, Croatia

U prvom dijelu pripremnih radova za izgradnju brzih cesta na prostoru Požeške kotline, ekipa arheologa Instituta za arheologiju iz Zagreba i Gradskog muzeja iz Požege¹ obavila je tijekom svibnja 2004. g. arheološko rekognosciranje - sustavni pregled terena cestovnih trasa od Brestovca preko Požege do Pleternice (od 42 do 66 km) i od Velike do Požege (od 0 do 15 km), u ukupnoj dužini 39 km planiranih trasa cesta. U zadanom prostoru evidentirano je na trasama cesta 10, a izvan trasa još 2 nova do tada nepoznata arheološka lokaliteta, za koje je procijenjeno da pripadaju povijesnim razdobljima od neolitika (mlade kameno doba - oko 6000. g. prije Krista) do visokoga srednjeg vijeka (16. st.), iskazujući tako svjedočanstva o povijesnoj slojevitosti prostora u kojem se nataložila tisućljetna kulturno-povijesna baština Europe. Za ove potrebe izrađena je Konzervatorska studija za procjenu utjecaja gradnje brzih cesta na kulturno-povijesnu baštinu², u kojoj su kartirani arheološki

lokaliteti³ s detaljnim opisom i valorizacijom te određeni sustavi mjera zaštite za svaki lokalitet, što obuhvaća za sve zaštitna arheološka istraživanja⁴, a kod antičkih lokaliteta još i konzervaciju i predstavljanje u sklopu arheološko-turističkih parkova.

Trasa ceste od Brestovca na zapadu obilazi sa sjeverne strane Brestovac i brijeg s crkvom Sv. Martina i ide u velikom luku prema sjeveroistoku. Prelaskom preko rijeke Orljave, trasa ceste nastavlja u pravcu sjeveroistoka, obilazeći sa sjeverne strane naselja Stara Lipa, Emovački Lug i Gornje Emovce te kod Novog Štitnjaka siječe ulicu P. Radića koja iz središta Požege vodi na sjever prema Biškupcima. Trasa ceste dalje u velikom luku obilazi gradsku zonu Požege i na istočnoj strani spušta se prema jugu i prati na sjevernim zemljištima tok rijeke Orljave preko Gradca do Pleternice. Trasa druge planirane brze ceste započinje u brdima Velike i ide prema jugu zapadno od naselja Velika i istočno od Radovanaca. Jugoistočno

1 Terenski obilazak planiranih trasa brzih cesta vodila je dr. sc. K. Minichreiter, uz suradnju dr. sc. Z. Markovića iz Zagreba i D. Sokač-Štimac, prof. - ravnateljice Gradskog muzeja u Požegi.

2 Konzervatorska studija je izrađena na zahtjev Zavoda za prostorno planiranje d.d. Osijek u skladu s Pravilnikom o procjeni utjecaja na okoliš (Narodne novine 59/2000), a sadržavala je 7 poglavlja o kulturno-povijesnoj baštini zadanog prostora. Autori Studije su dr. sc. K. Minichreiter i dr. sc. Z. Marković.

3 Za svaki lokalitet su utvrđene katastarske čestice na kojima su evidentirani površinski nalazi i ucrtane granice arheoloških zona.

4 Konzervatorskom zavodu u Požegi podnesen je zahtjev za hitnu preventivnu zaštitu koji je sadržavao svu potrebnu dokumentaciju (katastarske planove s ucrtanim zonama, opis, valorizacijom i snimke terena) za svaki pojedinačni evidentirani arheološki lokalitet. Temeljem rješenja o preventivnoj zaštiti investitor je dužan financirati prethodna zaštitna arheološka istraživanja propisana Konzervatorskom studijom.

od Radovanaca i južno od Velike u malom luku skreće prema istoku te nakon 2 km skreće prema jugu, gdje se nakon 5 km spaja sa starom cestom i dalje nakon 2,5 km spaja s obilaznicom Požege.

Tijekom terenskih pregleda - rekognosciranja zadanih zemljišta na trasama planiranih brzih cesta evidentirano je 12 arheoloških lokaliteta i jedan na okolnim zemljištima. Zaštitna arheološka istraživanja na ovim lokalitetima upotpunit će skromne spoznaje razvitku najstarijih naselja u svim prapovijesnim razdobljima, a za antička naselja i ceste otvoriti mogućnost njihove prezentacije u budućim arheološko-turističkim parkovima.

RADOVANSKI Zastranica i Štivanica, katastarska općina Radovanci

Antički i srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 1,1)

Na sjevernom rubnom dijelu Požeške kotline, gdje se uzdižu južni obronci Radovanačkog brda, jugoistočno od sela Radovanci i zapadno od Velike, još prije 80 godina slučajno su otkriveni ostaci antičke nekropole. O tom otkriću rimskoga groblja u vinogradu Stjepana Stojčevića (Principa) iz Velike, mjesni učitelj Dragutin Rašković uputio je 1922. g. dopis Kraljevskoj županijskoj oblasti u Požegi. U dopisu se spominje da su prilikom rigoliranja vinograda otkrivene dvije zidane antičke grobnice. Jedna je imala krovne opeke poslagane na dvije vode i u njoj su bila ukopana dva kostura. Uz kosture nađeni su prilozi: staklena čaša s plavim bobicama, dva glinena vrča, tri lucerne i rimski novci. U drugoj zidanoj grobnici, koja je otkrivena na udaljenosti od 1,5 m, bio je ukopan jedan kostur uz koji je nađena brončana fibula, srebrni prsten i više novaca cara Konstantina I. Maximusa iz 4. stoljeća. Tijekom 1976. g. Dubravka Sokač-Štimac, prof. iz Muzeja Požeške kotline u Požegi obavila je probno sondiranje u vinogradu Josipa Stojčevića iz Radovanaca (Sokač - Štimac 1976a, 90; ista 2004, 25). Otkrivena su tri antička groba bez zidane arhitekture. U grobu 1, na dubini od 90 cm bio je ukopan ženski kostur orijentacije zapad - istok, ispružen na leđima s rukama prekrizanim na trbuhu. Na desnom ramenu otkrivena je lukovičasta fibula, a uz lijevu potkoljenu bio je priložen glineni vrčić. U grobu 2, na dubini od 1,80 m, bio je ukopan muški kostur, orijentacije jugozapad - sjeveroistok. Na desnom ramenu otkrivena je lukovičasta fibula, uz desni bok bio je mali glineni vrčić, na trbuhu brončani novčić, a željezni nož i klin ispod desnog stopala. U grobu 3 bio je na dubini od 1,84 m ukopan ženski kostur, orijentacije zapad - istok. Oko vrata nađena je ogrlica s plavim i bijelim perlicama od staklene paste, uz desnu ruku novac Dioklecijana, uz desnu nogu glineni vrč i uz desnu potkoljenu glinena plitica. Sjeverno od grobova u vinogradu Dragana Stojčevića u probnom iskopu otkriven je u prvom otkopnom sloju temelj od riječnog kamenja i ulomaka cigli u dužini od 5 m u pravcu sjevera i 3 m u pravcu istoka, širine 0,45 m.

Ova antička nekropola na brijegu najvjerojatnije pripada velikom antičkom naselju koje je otkriveno u dolini južno od nje i čiji ostaci su vidljivi na površini od oko 900 m (sjever - jug) i 800 m (istok - zapad) na zemljištima *Kruzi i Kamenjača*. U istočnom dijelu naselja, postoje na oranicama ostaci antičke ceste, koja ide pravcem sjever - jug naseljem do nekropole.

Dosadašnja otkrića grobova u Radovancima, iako skromna po opsegu, ukazuju na postojanje veće antičke nekropole u Požeškoj kotlini, koju svakako možemo iz više razloga usporediti s nekropolom u Tekiću u kojoj je do sada istraženo 105 grobova (Sokač - Štimac 1984, 123-124). Obje nekropole sadrže dvojako pokapanje u zidane grobnice i u drvene sanduke u zemljanim rakama. Analize ukopa u Tekiću su pokazale da su u zidanim grobnicama ukopavani domaći romanizirani stanovnici, a u drvenim sanducima u zemljanim rakama germanski došljaci. Prilozi uz pokojnike u obje nekropole datiraju grobove u 4. st. kasnoantičkog razdoblja. Antička nekropola u Radovancima u kojoj su ukopani stanovnici većega antičkog naselja južno od Radovanaca i zapadno od Velike ukazuje na drugi (pored Tekića) veliki antički kompleks, čiju vrijednost uvećava i otkriće ostataka rimske ceste.

Površinski ostaci na oranicama lokaliteta su pored kamenja, cigala, komada mramora i ulomaka antičke keramike još i ulomci srednjovjekovne keramike grube fature - dijelovi ruba i trbuha lonaca, a na nekoliko je dio trbuha ukrašen jednostrukom valovnicom, što ukazuje na postojanje srednjovjekovnog naselja na ovoj lokaciji.

VELIKA Kamenjača, Kruzi, Lučica i Matislavci, katastarska općina Radovanci i Velika

Prapovijesni i antički arheološki lokalitet (karta 1,2)

Prapovijesni i antički arheološki lokalitet prostire se na zemljištu "Kamenjača, Kruzi, Lučica i Matislavci" južno od Radovanaca i jugozapadno od Velike. Na sjevernoj strani omeđuje ga cesta Velika - Pasikovci, na zapadnoj strani potok Radovance, a na istočnoj željeznička pruga Velika - Požega. Brojni površinski ostatci antičkoga građevinskog materijala vidljivi su na oranicama u dužini približno 1000 m (istok - zapad) i 1000 m (sjever - jug). Radi velike količine kamenja i štuta obrada poljoprivrednih površina je vrlo otežana, a stanovnici Velike su u prošlom stoljeću godinama odvozili građevinski materijal za izgradnju svojih kuća. Tijekom 1976. g. D. Sokač-Štimac, prof. iz Muzeja Požeške kotline u Požegi istražila je malu sondu u kojoj je pronašla dio antičke građevine i brojne komade opeke, crijepa, keramike, stakla, raznobojne žbuke (crvena, plava, zelena, oker, bijela i smeđa), šesterokutne glinene i kamene podne pločice i brončani novac cara Konstansa (Sokač - Štimac 1976b, 90; ista 2004, 27).

Uz antičko naselje pri rekognosciranju 2004. g. uočeni su na oranicama ostaci rimske lokalne ceste - u širini 20-ak m (razvučeno na oranicama), pravcem sjever - jug, koja od naselja vodi ravno na sjever do nekropole u Radovancima. Požeška kotlina je u antičkom razdoblju bila naseljena već od 1. stoljeća i tu su Rimljani sve do 4. stoljeća izgradili brojna naselja i seoska gospodarstva. Sva naselja bila su povezana cestama, a ove su se opet vezale na glavne pravce - kroz Podravinu: cesta Poetovio (Ptuj) - Mursa (Osijek) i Posavinu: Siscia (Sisak) - Marsunia (Slavonski Brod) - Sirmium (Sremska Mitrovica). Prema velikoj rasprostranjenosti građevinskog materijala može se pretpostaviti da je ovdje kao i u Tekiću bilo izgrađeno veće antičko naselje, svakako najveće u sjevernom dijelu Požeške kotline.

Pregledom parcela *Matislavci* na zapadnom dijelu lokaliteta na čijem rubnom dijelu teče od sjevera prema jugu potok Radovance, otkriveni su komadi kućnog lijepa, ulomci prapovijesne keramike i kamene alatke, što ukazuje na postojanje pored antičkog i puno starijega prapovijesnog naselja. Ulomci lonaca i šalice grublje su fature, dvobojnog presjeka s primjesom pijeska. Na trbuhu je vidljiv dugmetasti ukras. Ulomak šalice je zaobljenog trbuha i cilindričnog vrata. Od kamenih alatki otkriveno je strugalo retuširanih rubova, ukupne visine 3 cm. Ulomci keramike po svojim obilježjima najvjerojatnije pripadaju neolitikumu, a točnije datiranje nalazišta moći će se odrediti nakon planiranih arheoloških istraživanja.

Antička nekropola na Radovancima sjeverno od Velike, najvjerojatnije pripada kompleksu antičkog naselja u Velikoj, a treće nalazište južno od naselja na zemljištima *Svetenica* - rimska cesta - ukazuje da sva tri lokaliteta pripadaju jednoj cjelini. S obzirom da se ovaj veliki kompleks sastoji od tri lokaliteta, u Konzervatorskoj studiji je predloženo prezentiranje prapovijesnog naselja, antičke arhitekture i rimske ceste u sklopu arheološkog parka, što bi znatno pridonijelo obogaćivanju turističke ponude sjevernog dijela Požeške kotline, oko Velike.

VELIKA Svetenica, katastarska općina Velika

Antički arheološki lokalitet (karta 1,3, slika 1)

Antički arheološki lokalitet *Svetenica* otkriven je na parcelama jugoistočno od Velike između potoka Veličanke i Škrbičanke koji na ovome ravničarskom terenu teku paralelno od sjevera prema jugu. Na brojnim parcelama otkriveni su ostaci rimske ceste na površini od 400 m (istok - zapad) i 1000 m (sjever - jug) i to njezin donji sloj, podloga koja se sastojala od krupnoga i sitnijega kamenja i šodera. Poljoprivrednom obradom zemljišta tijekom 2000 godina razoreni su gornji slojevi ceste, a donji slojevi podloge vidljivi su na oranicama u širini od 30-ak m (smjerom istok - zapad). Cesta ide smjerom sjever - jug (s malim otklonom od 1° SSZ) upravo prema sjeveru na antičko naselje. Na poljskom putu uz potok Veličanku na kraju parcela, odloženo je na hrpama kamenje većih dimenzija koje je smetalo pri obradi zemljišta. Među kamenjem uočen je obraden komad kamena - najvjerojatnije rimski miljokaz - što je za sada jedinstven nalaz na području Požeške kotline. Miljokaz je na donjoj strani neobrađen i taj dio je bio ukopan u zemlju. Na gornjoj strani je obraden na sve četiri strane (kvadratnoga vodoravnog presjeka). Gornji dio nedostaje, no vidljivo je da su bile urezane nekakve oznake. Miljokaz je pohranjen u Gradskom muzeju u Požegi, kao izuzetno vrijedan spomenik antičkog vremena i prvi nalaz u ovom dijelu Slavonije.

Trasa rimske ceste na zemljištima *Svetenica* kod Velike najjužniji je dio velikoga antičkoga kompleksa koji se prostire na tri lokaliteta oko Velike i čini cjelinu s antičkim naseljem u Velikoj i pripadajućom nekropolom u Radovancima. Stoga je otkriće trase rimske ceste na dva lokaliteta - dio južne trase na parcelama *Svetenice* i dio sjeverne trase približno 700 m sjeverozapadno na parcelama *Lučice* od izuzetnog značaja i može se uklopiti u prezentaciju budućega arheološkog parka Velike.

VELIKA Barakovica, katastarska općina Velika

Prapovijesni arheološki lokalitet (karta 1,4)

Prapovijesni arheološki lokalitet otkriven je u prostranoj ravnici sjevernoga rubnog dijela Požeške kotline, na parcelama *Barakovica* oko 1,5 km jugoistočno od Velike, na zapadnoj obali potoka Škrbičanke, koja od sjevera s obronaka Papuka teče prema jugu u široku požešku ravnicu. Na mjestu gdje potok teče u velikom luku prema istoku i dalje prema jugu, zapadna obala je malo povišena i oblikovana kao izduženi brežuljak dužine blizu 500 m (sjever - jug) i širine oko 200 m (istok - zapad). Brežuljak je vjerojatno nastao umjetnim putem - dugotrajnim naseljavanjem i to prema ostacima keramike tijekom neolitika, brončanog doba i halštata, pa postoji mogućnost da se ovdje radi o tellu. Na površini brežuljka uočene su veće crne mrlje od jamskih objekata - zemunica, a pored keramike na površini ima veća količina komada pečene zemlje, koji mogu pripadati podnicama, zidovima ili pećima. Ulomci keramike sadrže dijelove rubova, trbuha i dna grubljih posuda, sive, crne i crvene boje s ravnim ili izvijenim rubovima. Na jednom ulomku trbuha uočljiva je okrugla aplikacija. Ulomci dna pripadaju grubljim loncima, a nekoliko ulomaka je crne boje fino uglačanih tankih stijenki. Po svojim obilježjima, ulomci pripadaju neolitikumu, brončanom i željeznom dobu.

Višeslojno prapovijesno naselje na *Barakovici* pripada rijetkim mjestima koje je naseljavano tijekom nekoliko razdoblja i svakako pripada najznačajnijim lokalitetima Požeške kotline.

ALILOVCI Krivalje, katastarska općina Alilovci

Prapovijesni i srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 1,5)

Arheološki lokalitet na zemljištu *Krivalje* sjeverno od mjesta Alilovaca i istočno od potoka Kisela otkriven je na malo povišenoj izduženoj gredi u središnjem dijelu prostrane Požeške kotline. Površinski ostaci prapovijesne i srednjovjekovne keramike uočeni su na prostoru dužine oko 500 m (sjever - jug) i širine blizu 200 m (istok - zapad). Ulomci prapovijesne keramike su grublje fature, debljih stijenki, izvana smeđe, a iznutra crne boje. Ulomci srednjovjekovne keramike pripadaju loncima koji imaju profilirane rubove. Pronađena je i glinena turska lula. Površinski nalazi ukazuju na postojanje manjeg prapovijesnoga i srednjovjekovnog naselja.

BRESTOVAC Gaišća, katastarska općina Brestovac

Prapovijesni arheološki lokalitet (karta 1,6)

Prapovijesno naselje otkriveno je na južnim padinama istaknutog brežuljka zapadno od Brestovca, koji dominira kao najistočniji brijeg Papučkoga gorja koje na ovom dijelu svojim obroncima prati široku dolinu rijeke Orljave. Upravo na ovom prostoru kod Brestovca, gdje rijeka Orjava ulazi u Požešku kotlinu, zadnji obronci Papuka smiruju se u prostranoj ravnici. Sa sjeverne strane brijega *Gaišća* uz rijeku Orjavu ide i cesta Požega - Pakrac, a s južne strane Požega - Našice. Najstarija prapovijesna naselja uvijek su izgrađivana uz prirodne komunikacije u dolinama rijeka ili uz puteve koji su vodili po klancima između

Sl. 1. Brestovac, Gaišća - Crkva sv. Martina (snimila K. Minichreiter)

Fig. 1. Brestovac, Gaišća - St. Martin church (photo by K. Minichreiter)

bregova i planina, stoga je očekivano otkriće prapovijesnog naselja upravo na južnim obroncima uz današnju cestu Požega - Našice. Položaj ovog naselja ukazuje na slijed današnjih cesta prapovijesnim komunikacijama koje čak i planirana brza cesta ponavlja svojom trasom.

Površinski ulomci prapovijesne keramike skupljeni na oranicama su dijelovi zdjela, finije fature, tankih stijenki s izvijenim ili uvučenim obodima. Nađen je i ulomak s urezanim tankom crtom, zatim noga od zdjele na nozi dvobojnog presjeka. Među grubom keramikom debljih stijenki nađeni su ulomci trbuha različitih posuda i rubovi lonaca. Od kamenih alatki pronađeni su: odbitak, sječivo i strugalo. Ulomci keramike po svojim značajkama najvjerojatnije pripadaju sopotskoj kulturi kasnog neolitika. Prapovijesno naselje u Brestovcu sigurno je jedno u nizu naselja uz rijeku Orjavu, no za sada je zbog neistraženosti terena prvo evidentirano naselje u širem brestovačkom kraju.

BRESTOVAC Gaišća - crkva Sv. Martina, katastarska općina Brestovac

Prapovijesni, antički i srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 1,7)

Današnja crkva Sv. Martina je kasnobarokna građevina podignuta na starijim objektima iz romanike i gotike. Elementi starijih razdoblja vidljivi su u pojedinačnim segmentima današnje sakralne građevine. Svetište crkve je romaničko i ima polukružnu apsidu. Brestovac se spominje 1302., 1336., 1445., 1534. i 1535. godine. Povijesni izvori spominju 1332. g. župu s crkvom Sv. Martina kao posjed koji su

imali cernički Desislavići. Kraj oko Skenderovaca spominje se u srednjem vijeku kao Pribinje. U 14. st. crkva Sv. Martina spominje se kao Sv. Martin u Pribinju. To bi moglo ukazivati na spomen donjopanonskog kneza Pribine iz 9. stoljeća koji je imao posjede i u blizini Vukova (Vukovara).

U travnju 1994. g. D. Sokač-Štimac iz Gradskog muzeja u Požegi obavila je na južnom zemljištu nedaleko crkvene apside manja arheološka istraživanja (sonda 3 x 2 m), pri čemu je otkriven kameni zid širine 0,50 m, smjera sjever - jug. Uza zid nađeni su ostaci ljudskih kostiju, više ulomaka građevinskog materijala i kasnosrednjovjekovna cigla⁵. Župnik Ivan Petrović iz Brestovca spominje da su ljudi prilikom kopanja raka na mjesnom groblju, na dubini 2,00 - 2,50 m našli muške kosti te željezno koplje, koje je on dao veličkom župniku Roginiću. Otkriće višeslojnoga arheološkog lokaliteta na ovom brijegu uslijedilo je godine 1999. pri kopanju bagerom na parkiralištu južno od groblja. Tom prilikom je otkriven arheološki materijal: prapovijesni ulomci keramike bez ukrasa, dijelovi rimskih cigala i provincijalne keramike, te ulomci posuda s valovnicom i utisnutim trokutima u vodoravnim linijama kao i dijelovi rubova trbuha i dna kasnosrednjovjekovne keramike. Pronađena arheološka grada svjedoči da se na ovom brijegu nalaze ostaci naselja iz nekoliko povijesnih razdoblja, a najstarije naselje iz prapovijesti vjerojatno je povezano s nedaleko otkrivenim naseljem sopotske kulture (neolitik) na zemljištu *Gaišća* u Brestovcu. Dugotrajno naseljavanje ove

lokacije posljedica je izvanrednoga prirodnoga strateškog položaja najistočnije glavice na obroncima Papučkoga gorja koja dominira ne samo zapadnim rubnim područjem Požeške kotline, nego i širokom riječnom dolinom Orljave u prostoru gdje rijeka sa sjeverne strane brijega *Gaišća* ulazi u prostranu kotlinu. Na ovom mjestu je i važna raskrsnica puteva još od prapovijesnih vremena, čije trase i danas slijede ceste iz Požeške kotline prema zapadu. S južne strane *Gaišća* dolazi današnja cesta iz Posavine preko Nove Gradiške, jedinom prirodnim prijevojem između bregova Požeške gore i Pšunja do Brestovca, gdje se spaja sa cestom koja sa sjeverne strane *Gaišća* dolinom rijeke Orljave povezuje Požegu s Pakracom. Stoga je i logično da su na ovom, posebno značajnom strateškom položaju - raskrižju putova i "zapadnim vratima" Požeške kotline, u svim povijesnim razdobljima (prapovijest, antiku i srednji vijek) izgrađivani naseobinski, trgovački ili vojni objekti.

EMOVAČKI LUG Lug, katastarska općina Donji Emovci

Prapovijesni arheološki lokalitet (karta 1,8)

Prapovijesni arheološki lokalitet *Lug* u Emovačkom Lugu otkriven je na blago valovitom zemljištu zapadnog dijela Požeške kotline koje je, ispresjecano brojnim vodenim tokovima, pružalo idealne uvjete za razvitak naselja već u davnim vremenima prapovijesti. Na parcelama *Lug* sjeverno od naselja Emovački Lug, površinski nalazi prapovijesne keramike i kamenih alatki otkriveni su na izduženom zaravnjenom brežuljku na prostoru u dužini od 300 m (sjever - jug) i širini približno 400 m (istok - zapad). Ulomci keramike su grube fature, crvene, crne i sive boje, debljih stijenki i po svojim obilježjima vjerojatno pripadaju kulturama neolitika ili eneolitika. Od kamenih alatki ističe se nožić retuširan s obje strane. Na zapadnoj strani ovog brežuljka teče od sjevera prema jugu potok koji je u davnim vremenima sigurno imao veći protok vode pa je pored opsklublivanja naselja vodom, najvjerojatnije već u prapovijesti služio i kao najstarija vodena komunikacija koja se nakon 3 km nizvodno spaja s rijekom Orljavom. Brojni tokovi koji presijecaju nizinska zemljišta Požeške kotline, utječu u Orljavu i njezin prtok Londu koje teku južnim rubnim dijelom kotline. Razvedena hidrografija pružala je izuzetno povoljne uvjete za razvitak naselja i stoga ne čudi pronalazak brojnih ostataka neolitičkih i eneolitičkih naselja na brežuljcima Požeške kotline u nizu od Brestovca preko Požege do Pleternice.

GORNJI EMOVCI Gornji Emovci-Duljine, katastarska općina Donji Emovci

Prapovijesni i srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 1,9)

Sjeverno od Gornjih Emovaca na zemljištu *Gornji Emovci* koje mještani zovu "Duljine", otkriveni su površinski ostaci prapovijesnoga i srednjovjekovnog naselja. Ulomci prapovijesne keramike pripadaju dijelovima lonaca grube fature, debljih stijenki smeđe boje. Pored keramike pronađeni su kameni nožići, strugala i odbojci što ukazuju na postojanje naselja iz neolitika ili eneolitika. Na površini oranica otkriveni su i ulomci srednjovjekovne keramike - dna i dijelovi trbuha lonaca, pa je na ovoj lokaciji, osim prapovijesnoga i u srednjem vijeku bilo izgrađeno manje ruralno naselje.

Prapovijesno i srednjovjekovno naselje na parcelama u Gornjim Emovcima bila su izgrađena na povišenom izduženom brežuljku - koji je paralelan s Emovačkim Lugom i koji ima istu hidrografsku situaciju - na istočnoj strani teče od sjevera prema jugu Emovački potok. Ovo naselje kao i susjedno u Emovačkom Lugu bilo je sigurno već u prapovijesti vodenim putom povezano s rijekom Orljavom i južnim prostorom Požeške kotline, a potom rijekom Orljavom koja se kod Slavenskog Kobaša ulijeva u Savu s cijelom Posavinom. Novootkriveno višeslojno naselje iz dva različita razdoblja u Gornjim Emovcima upotpunjuje sliku guste naseljenosti Požeške kotline tijekom prapovijesti i srednjeg vijeka.

POŽEGA - NOVI ŠTITNJAK Glavica, katastarske općine Požega i Novi Štitnjak

Prapovijesni arheološki lokalitet (karta 1,10)

Na planiranoj trasi brze ceste Požega - Brestovac otkriveni su na površini zemljišta *Glavica* ulomci sive i crne prapovijesne keramike te jezgra, odbojak i sitna kamena alatka, što ukazuje na postojanje naselja iz najranijih razdoblja prapovijesti - neolitika ili eneolitika. Arheološki lokalitet nalazi se u sjevernom dijelu Požege, na zapadnoj strani brežuljka na kojem iz središta Požege prema sjeveru ide ulica Pavla Radića, a dalje prema sjeveru nastavlja se naselje Novi Štitnjak. Ovaj izduženi brežuljak je najniža južna terasa Papuka uz sjevernu obalu rijeke Orljave i bio je naseljen tijekom nekoliko povijesnih razdoblja. Na istom brežuljku, oko 1 km južnije na zemljištu *Bajer*, područje Ciglane 1976. g. bagerom su iskopani brončanodobni grobovi, nakon čega su hitnom intervencijom arheologa u iskopu probnih sondi spašene tri grobne cjeline⁶. Grobovi su bili paljevinski - grupe Gredani i datiraju se u kasno brončano doba (Minichreiter 1982/1983, 67).

Otkriće drugog arheološkog lokaliteta oko 250 m južnije od Ciglane u ulici P. Radića 41, uslijedilo je 1994. g. pri iskopu zemlje za podrumski dio stambene zgrade. Ista ekipa arheologa u probnoj sondi otkrila je dio neolitičkog naselja starčevačke i sopotske kulture (Minichreiter, Sokač-Štimac 1994, 36-37).

Dosadašnja evidentirana naselja kao i novootkriveno na *Glavici* izuzetno su dragocjeni podaci i spoznaje o točnoj lokaciji početka naseljavanja današnjega gradskog područja Požege na njezinim sjevernim obroncima prije 8000 godina.

DERVIŠAGA Žabljak, katastarska općina Dervišaga

Prapovijesni arheološki lokalitet (karta 1,11)

Prapovijesni arheološki lokalitet *Žabljak* na zemljištu sjeverno od mjesta Dervišaga otkriven je na južnoj strani izduženog brežuljka koji se proteže smjerom zapad - istok i paralelan je s koritom rijeke Orljave. Pronađeni su površinski ostaci prapovijesnoga naselja - komadi kućnog lijepa, ulomci keramike i kamene alatke. Ulomci keramike su dijelovi lonaca grublje fature, debljih stijenki crvene i

6 Probne sonde istražile su D. Sokač-Štimac iz tadašnjeg Muzeja Požeške kotline u Požegi i K. Minichreiter iz tadašnjeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku.

crne boje. Među njima nađeno je nekoliko ulomaka tanjih stijenki, finije fature crne boje. Među kamenim nalazima ističe se odbojak i nožić retuširan na dvije strane.

Zemljište *Žabljak* posjeduje sve topografske značajke tipične za mjesto izgradnje najstarijih naselja u ovom dijelu Slavonije. Povoljan položaj na južnim osunčanim obroncima suhog tla, sigurnog od poplava koji se nalaze u najbližem riječnom obalnom pojasu, uvećava i činjenica da na ovom mjestu utječe riječica Kaptolac u rijeku Orlavu, što znači križište dvaju značajnih vodenih puteva koji su u ono vrijeme povezivali unutrašnjost Požeške kotline s Posavinom. Prvi stanovnici mogli su putovati samo vodenim putevima jer su rijeke i riječice, zbog neprohodnih šuma i opasne šumske divljači, bile prve i jedine moguće poveznice tijekom najstarije prapovijesti. Zbog toga nalazimo ostatke brojnih zemljoradničkih naselja smještenih u nizovima, međusobno udaljenih nekoliko kilometara, koja su izgrađivana na povišenim obalnim zemljištima vodenih tokova, još od vremena ranog neolitika prije gotovo 8000 godina.

GRADAC Mjesna Rudina, katastarska općina Gradac

Srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 1,12)

U jugozapadnom dijelu Gradca otkriveni su površinski ostaci srednjovjekovnoga ruralnog naselja. Po površini oranica na južnoj padini izduženog brežuljka pronađeni su ulomci srednjovjekovnih lonaca grublje fature, smeđe i crno-sive boje, ukrašene urezanim paralelnim vodoravnim linijama. Među keramikom nađeni su zadebljani i profilirani rubovi posuda sive i oker boje i dijelovi dna grubljih i finijih posuda. Po svojim obilježjima, ovi nalazi mogu se vremenski opredijeliti u kasni srednji vijek, što upućuje na postojanje srednjovjekovnoga ruralnog naselja u sklopu pleterničkog vlastelinstva. Povijesni izvori navode da su gospodari Pleternice u 14. i 15. st. Gorjanski, Töröki Pleternički i Berislavići Grabarski. Dalje se opisuje da je na širem području Pleternice od 14. st. bilo manje vlastelinstvo, koje je obuhvaćalo jugoistočni plemićki grad Frkljevec (kastele od 1470. g.) i sjeverni manji posjed Gradac (14. - 15. st.). Naselje Pleternica koje se u srednjem vijeku zvalo Sv. Nikola po župnoj crkvi, također se razvijalo tijekom srednjeg vijeka kao značajnije trgovište. Ostaci srednjovjekovnog naselja na oranicama "Mjesne rudine" vrlo su dragocjeni jer su prvi nalazi dijelova ruralnog naselja u sklopu srednjovjekovnog posjeda Gradac, za kojeg se do sada znalo samo iz povijesnih izvora.

DOLAC Šašnice i Katunišća, katastarska općina Brestovac

Srednjovjekovni arheološki lokalitet (karta 1,13)

Prilikom sustavnog pregleda zemljišta planiranih brzih cesta Požeštine, pronađena je do danas nepoznata lokacija (u literaturi često citiranih) otkrića 13 zlatnih predmeta iz 9. stoljeća koji su slučajno pronađeni 1821. g. i danas se nalaze u Kunsthistorisches Muzeumu u Beču (Laszowski 1897, 16-17). Premda je prošlo gotovo 200 godina od ovog značajnog otkrića, zbog nepotpunih podataka o mjestu nalaza do sada se nije znala točna lokacija pronađenog arheološkog blaga. Ekipa arheologa obilazeći trase brzih cesta u požeškom kraju, utvrdila je da su zlatni

nalazi pronađeni u Dolcu, na parceli k.č.br. 1616 u vrtu iza kućnog broja 42 sadašnjeg vlasnika Đure Kneževića. To je sjeverna padina brijega koja je oblikovana u nekoliko velikih terasa i na kojoj je najvjerojatnije velika nekropola iz početka 9. stoljeća. Slučajno otkriveni zlatni nalazi, prema ocjeni dr. Ž. Tomičića, pripadali su visokom slavenskom odličniku koji je pokopan krajem 8. ili vjerojatnije početkom 9. stoljeća (Tomičić 2000, 142-161). To su pojasna kopča s pripadajućim jezičcem i dva završetka pojasa, dva mala okova, dva kuglasta privjeska, jedan prstenasti okov, dva prstena, naušnice i pločica. Jedan je masivni pojasni jezičac germanske provenijencije. Grozdolika naušnica je bizantska (ukrašena filigranom i granulacijom), dok je u opremi ratnika znakovita pojava maloformatnog jezičca s pucetima pojasne garniture za nošenje dvosječnoga ranokarolinškog mača. Zlatni pojas ima kasnoavarska obilježja. Nalaz se pripisuje lokalnom slavenskom odličniku i pripadnicima njegovog roda. Ta je zajednica prihvatila pokapanje u grobove na redove i oružje karolinškog obilježja, nakit primjeren bizantskom kulturnom krugu, a raskošni pojas odaje kasnoavarsku modu. Tim obilježjima je gornji društveni sloj nastojao izraziti svoj identitet i samosvojnost.

Na zemljištu *Šašnice* i *Katunišća* u Dolcu kod Brestovca utvrđen je arheološki lokalitet najviše kategorije - koji pruža jedinstvenu mogućnost istraživanja velike nekropole na redove iz kraja 8. ili početka 9. stoljeća, u čijoj blizini se moralo nalaziti i neko središte vlasti iz vremena rane Panonske Hrvarske. Groblje na redove iz toga doba otkriveno je još i u Brodskom Drenovcu, ali u njemu nije nađen grob odličnika.

Literatura

- Laszowski E. 1897, Prinosi Hrvata za mađarski narodni muzej u Budimpešti, VHADns II. 1896/1897, Zagreb, 9 - 20.
- Minichreiter K. 1982/1983, Pregled istraživanja nekropole grupe "Gredani" u Slavoniji, Nekropola na lokalitetu "Bajer" u Slavonskoj Požezi, AnaliOs 2, , Osijek, 1-122.
- Minichreiter K., Marković Z. 2004, Arheološko rekognosciranje brzih cesta Brestovac-Požega-Pleternica i Velika-Požega, ObavijestiHAD XXXVI/3, Zagreb, 102 - 117.
- Minichreiter K., Sokač-Štimac D. 1994, Ul. P. Radića - otkriće višeslojnog prapovijesnog naselja, ObavijestiHAD. XXVI/3, Zagreb, 36-37.
- Sokač - Štimac D. 1976a, Sondažna arheološka iskapanja u Požeškoj kotlini - "Radovanačko brdo" kod Velike, ArhPregl 18, Beograd, 89-90.
- Sokač - Štimac D. 1976b, Sondažna arheološka iskapanja u Požeškoj kotlini - Kruga kod Velike, ArhPregl 18, Beograd, 90.
- Sokač - Štimac D. 1984, Arheološka iskapanja u Požeškoj kotlini, Zbornik radova IV znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, sv. 1, Osijek, 116-137.
- Sokač - Štimac D. 2004, Prapovijest, antika i srednji vijek, Kulturna baština Požege i Požeštine, Požege, 25 - 30.
- Tomičić Ž. 2000, Arheološka slika ranog srednjeg vijeka na prostoru međurječja Drave, Dunava i Save, Hrvati i karolinzi, Rasprave i vrela, Split, 142-161.

Summary

In 2004, a team of archaeologists from the Institute of Archaeology from Zagreb and the Požega Town Museum conducted archaeological survey and registered cultural goods found along 39 km of road routes located in the Požega Valley from Brestovac via

Požega to Pleternica and from Velika to Požega. We ascertained that the road routes crossed over ten archaeological sites, two of them registered in the influence zone A, and one outside the route. The sites are prehistoric, Classical and medieval, and in zone A there is also a religious structure. At two sites, the remains of Roman roads were discovered, and on one site a Roman milestone, the first such find in the Požega Basin.

After field survey and expert data processing, we delivered comprehensive documentation for urgent preventive conservation of thirteen registered archaeological sites to the competent Conservation Department in Požega. After surveying and processing the data and the finds, in accordance with the Environmental Impact Assessment Regulations, a "Conservation Assessment Study on the Impact of Road Construction on the Cultural and Historical Heritage" was made. The Study contains the preconditions for road construction - the rescue of valuable cultural heritage from

destruction, which includes obligatory permanent monitoring by archaeologists when removing the uppermost layers of soil at all located road routes, as well as rescue excavations at the registered sites. Another precondition stated by the Regulations is the conservation of Classical settlements and roads and their presentation within archaeological tourist parks.

Future rescue excavations at registered archaeological sites on road routes shall increase the meagre knowledge of the oldest settlements in the Neolithic, Eneolithic, Bronze Age and Iron Age. Near the village Velika, a part of the large Classical settlement and a portion of Roman roads will be excavated, whose presentation might become part of a future archaeological tourist park. Archaeological monitoring of road routes facilitates the discovery of still unknown archaeological sites in the Požega Valley, with its extraordinarily rich cultural and historical heritage from all periods of history.

Karta 1. Arheološki lokalitete na trasama brzih cest Brestovac - Požega - Pleternica i Velika - Požega - Radovanci - Zastranica i Šivanica, 2 Velika - Kamenjača, Kruzi, Lučica i Natislavci, 3 Velika - Svetenica, 4 Velika - Barakovca, 5 Alilovci - Krivalje, 6 Brestovac - Gašica, 7 Brestovac - Gašica, 8 Eminovčki Lug - Lug, 9 Gornji Emovci - Gornji Emovci i Lug, 10 Požega i Novi Štupljak - Glavica, 11 Dervišaga - Žabljak, 12 Gradac - Mjesna Rudina, 13 Dolac - Šasnice i Katunišča

Map 1. Archaeological Sites along Road routes in the Požega Valley